

УДК 347.97/.99

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.37.02>

ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ СУДДІВ УКРАЇНИ

Кравченко Марина Олександрівна,
orcid.org/0000-0003-2680-8430

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

У статті проаналізовано історичний розвиток та сучасний стан функціонування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (надалі – ВККС України) як центрального органу суддівського врядування, що відіграє ключову роль у кадровому забезпеченні суддівського корпусу.

Наукова новизна дослідження полягає у доповненні існуючої періодизації розвитку ВККС України четвертим етапом – періодом інституційної трансформації, який охоплює три підперіоди: а) функціонального переосмислення діяльності ВККС України (2014 р. – 2019 р.); б) інституційної паузи у діяльності ВККС України (2019 р. – 2023 р.); в) відновлення діяльності та запуск реформованої ВККС України (з 2023 р. по сьогодні).

Зроблено висновок, що виокремлення четвертого етапу розвитку ВККС України дозволяє глибше осмислити роль та значення цього органу суддівського врядування для судової гілки влади. Наголошено увагу на важливості стабілізації діяльності цього органу для гарантування належного функціонування судів та здійснення правосуддя.

Особлива увага у статті приділена першочерговому завданню, що постало перед ВККС України після поновлення її діяльності, зокрема, подолання дефіциту суддівських кадрів. У роботі наведено статистичні дані щодо вакантних посад у судах та більш детально висвітлено стан забезпечення судьями Одеського апеляційного суду. Окреслено заходи, вжиті ВККС України для подолання кадрової кризи, зокрема, оголошення конкурсних процедур.

Зроблено висновок щодо того, що ВККС України є ключовим елементом системи суддівського врядування, який відіграє центральну роль у формуванні та оновленні суддівського корпусу, забезпечуючи кадрову стабільність і якість правосуддя. Автор підкреслив, що безперервність роботи ВККС України має принципове значення для належного функціонування судової системи.

Ключові слова: суд, судова влада, суддівське врядування, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, судова реформа, кадрова криза у судах.

ON THE ISSUE OF THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE HIGH QUALIFICATION COMMISSION OF JUDGES OF UKRAINE

Kravchenko Maryna Oleksandrivna,
orcid.org/0000-0003-2680-8430
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor
Associate Professor at the Department
of Organization of Judicial, Law
Enforcement Agencies and Advocacy,
(National University "Odesa Law
Academy", Odesa, Ukraine)

The article analyzes the historical development and current state of the functioning of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine (hereinafter – HQCJ of Ukraine) as the central body of judicial governance, playing a key role in staffing the judiciary.

The scientific novelty of the study lies in the addition of a fourth stage to the existing periodization of HQCJ of Ukraine development – the period of institutional transformation, which includes three subperiods: a) functional rethinking of the HQCJ of Ukraine activities (2014–2019); b) institutional pause in HQCJ of Ukraine work (2019–2023); c) resumption of activities and the launch of the reformed HQCJ of Ukraine (from 2023 to the present).

It is concluded that the identification of the fourth stage of the development of the HQCJ of Ukraine allows for a deeper understanding of the role and significance of this body of judicial governance for the judicial branch of power. Attention is drawn to the importance of stabilizing the activities of this body to guarantee the proper functioning of the courts and the administration of justice.

The article pays special attention to the primary task that faced the HQCJ of Ukraine after its resumption of its activities, in particular, overcoming the shortage of judicial personnel. The paper provides statistical data on judicial vacancies and gives a detailed overview of staffing in the Odesa Court of Appeal. The measures taken by the HQCJ of Ukraine to overcome the personnel crisis are outlined, in particular the announcement of competitive procedures.

The conclusion is made that the HQCJ of Ukraine is a key element of the judicial governance system, which plays a central role in the formation and renewal of the judicial corps, ensuring personnel stability and the quality of justice. The author emphasized that the continuity of the HQCJ of Ukraine is of fundamental importance for the proper functioning of the judicial system.

Key words: court, judiciary, judicial governance, High Qualification Commission of Judges of Ukraine, judicial reform, staffing crisis in the courts.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в Україні діє Вища кваліфікаційна комісія суддів України (надалі – ВККС України) – державний колегіальний орган суддівського врядування, який функціонує в системі правосуддя України на постійній основі. Попри наявність прикметника «вища» у назві цієї установи, існування подібних комісій на регіональному рівні не передбачається. Утім, упродовж тривалого часу після здобуття Україною незалежності ситуація мала протилежний характер. До прикладу, відповідно до Закону України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» від 02.02.1994 р. система кваліфікаційних

комісії суддів складалась з: 1) кваліфікаційних комісій суддів місцевих та апеляційних судів в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі; 2) кваліфікаційної комісії суддів арбітражних судів; 3) кваліфікаційної комісії суддів військових судів; 4) Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Крім того, тодішні комісії відрізняються від діючої ВККС України своїм складом, порядком формування та повноваженнями.

У науковій літературі виокремлюють три періоди у становленні ВККС України: 1) період «радянського і пострадянського» розвитку законодавства України про кваліфікаційні комісії (колегії); 2) період зародження вітчизняного законодавства про кваліфікаційні комісії; 3) період стабілізації законодавчої бази у сфері діяльності ВККС України [1, с. 4].

Аналіз наукової літератури свідчить, що комплексне висвітлення історії розвитку ВККС України зазвичай завершується 2010 р. Надалі ж, наукові дослідження вказаної проблематики мають розрізнений та несистематизований характер. Зважаючи на вищенаведене та той факт, що у подальші роки ВККС України зустрічалась зі значною кількістю викликів та перепон у діяльності, виникає потреба у подальшому розвитку наукових поглядів щодо періодизації діяльності цього органу.

Звернемо увагу, що деякі аспекти становлення та розвитку ВККС України знайшли своєї розробки у наукових працях В. Віхорова, П. Казакевич, С. Пушкаря, В. Сітнікова та інших. До прикладу, С. Пушкар у своєму дисертаційному дослідженні висловив пропозицію щодо створення на базі ВККС України Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії суддів України, адже зазначене: 1) не потребує створення нового органу, а лише розширення повноважень вже існуючого; 2) логічно узгоджуватиметься з подібними органами в прокуратурі та адвокатурі, функціонування яких передбачено законодавством, а саме: Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів України та Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури [2, с. 77].

Мета статті. Метою статті є доповнення періодизації становлення та розвитку ВККС України та висвітлення першочергових завдань, що постали перед цим органом суддівського врядування після поновлення його діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено нами вище, наразі виокремлюють три періоди розвитку ВККС України. Перший період пов'язують з прийняттям Закону Української РСР «Про затвердження указів Президії Верховної Ради Української РСР з питань судової реформи» від 17.02.1990 р., який регламентував діяльність кваліфікаційної колегії суддів Верховного Суду УРСР (обиралася Пленумом ВС УРСР строком на п'ять років із числа членів ВС УРСР і звітувала перед ним) та кваліфікаційних колегій суддів в областях та м. Києві (обиралися на той самий строк конференціями суддів районних (міських) народних судів, обласних, Київського міського суду і звітували перед ними).

Другий період пов'язують із прийняттям Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28.04.1992 р., яка передбачала створення правової бази для забезпечення функціонування кваліфікаційних колегій, проведення кваліфікаційних атестацій, визначення кваліфікаційних класів суддів та класних чинів спеціалістів судів України. У розвиток вищезазначеної Концепції було прийнято Закони України «Про статус суддів» від 15.12.1992 р. та «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» від 02.02.1994 р.

Останній, третій етап розвитку ВККС України, пов'язують з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07. 2010 р., яким статус ВККС України

було визначено як постійно діючий орган у системі судоустрою України (до цього часу Комісія діяла на громадських засадах) [1, с. 5-8].

Нагадаємо, що відповідно до вимог Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», який набрав чинності 11.04.2014 р., було сформовано Вищу кваліфікаційну комісію суддів України у новому складі. У 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів», за яким ВККС України мала бути суттєво реформована. Так, черговий раз було змінено її правовий статус, склад та перелік повноважень. ВККС України була визнана «державним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України». До її складу входили шістнадцять членів: вісім із них – судді, обрані з'їздом суддів та по два члени, що мали бути обрані вищими правничими навчальними закладами, з'їздом адвокатів, Уповноваженим з прав людини і Державною судовою адміністрацією. Щодо змін у її повноваженнях, то ВККС України була позбавлена можливості здійснювати дисциплінарні провадження щодо суддів.

Нова хвиля реформування ВККС України обумовлена прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16.10.2019 р. У результаті прийняття цього закону, повноваження діючого на той час складу ВККС України було припинено, що мало суттєвий вплив на судову систему. До прикладу, за час, коли ВККС України не працювала, кількість нерозглянутих судами справ збільшилася на третину – з 651 тис. до 873 тисяч. Крім того, понад 3,5 роки залишалися незавершеними процедури конкурсів на зайняття посад суддів (на кінець 2022 р. ВККС України не завершила конкурс на заміщення 418 посад суддів), а більше ніж 42% суддів не пройшли кваліфікаційне оцінювання [3].

ВККС України поновила свою діяльність 01.06.2023 р., коли Вища рада правосуддя призначила повноважний склад ВККС України, розблокувавши роботу цього ключового органу з формування суддівського корпусу. За результатами проведених співбесід з 32 кандидатами ВРП призначила 16 членів Комісії, вісім з них – судді та судді у відставці. Як наслідок, 06.06.2023 р. на організаційному засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України було:

- 1) обрано керівництво ВККС України;
- 2) затверджено персональні склади палат ВККС України;
- 3) затверджено колегії ВККС України;
- 4) ухвалено 4 рішення про внесення змін до Регламенту ВККС України тощо [4].

За діючим законодавством ВККС України наділена широким колом повноважень, визначених ст. 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». До прикладу, ВККС України здійснює:

- 1) облік даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних;
- 2) добір кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит;
- 3) внесення до Вищої ради правосуддя рекомендації про призначення кандидата на посаду судді;
- 4) проведення кваліфікаційного оцінювання;
- 5) ведення суддівського дос'є, дос'є кандидата на посаду судді тощо.

У той саме час, безумовно, першим та головним завданням, що постало перед ВККС України з поновленням її роботи, стало подолання нестачі суддівських кадрів.

Як свідчать статистичні показники, наразі вакантними є понад 2100 посад суддів. Так, у першій інстанції місцеві суди мають близько 1280 вакантних посад, апеляційні

суди – близько 770, вищі спеціалізовано суди – 53, а Верховний Суд – 45 вакантних посад (станом на 16.06.2025) [5].

У якості більш детального прикладу розглянемо стан кадрового забезпечення в Одеському апеляційному суді, юрисдикція якого охоплює найбільшу за територією область України з 33 місцевими судами загальної юрисдикції. Із затвердженої Вищою радою правосуддя тимчасової чисельності у 45 суддів правосуддя в цьому суді здійснюють лише 18 суддів, із них 5 – у судовій палаті з розгляду кримінальних справ і 13 – у цивільній палаті. П'ятеро суддів відряджені з Луганського апеляційного суду, що лише частково компенсує дефіцит. У той саме час, нещодавній вихід у відставку судді кримінальної палати змусив суд залучити суддю цивільної палати до роботи в постійно діючій колегії з розгляду кримінальних справ. На зборах суддів цього суду було наголошено, що втрата ще одного судді кримінальної спеціалізації може повністю заблокувати роботу палати, що поставить під загрозу апеляційний перегляд кримінальних справ у регіоні [6].

Задля подолання кадрового дефіциту ВККС України оголосила добір на посади суддів місцевих судів та розпочала конкурси на добір 550 суддів апеляційних судів та 25 суддів для Вищого антикорупційного суду. Сподіваємося, що оголошені конкурси зможуть виправити ситуацію в судовій системі. Натомість, як наголосив Г. Усик, завершення конкурсів до апеляційних судів у 2026-2027 рр. може поглибити проблему нестачу суддівських кадрів, оскільки в конкурсних процедурах бере участь багато суддів перших інстанцій. Отже, якщо вони заповнять вакантні посади в судах апеляційних інстанцій, виникне кадровий голод в місцевих судах [7].

Повертаючись до періодизації розвитку ВККС України, нагадаємо, що останній період мав назву «період стабілізації законодавчої бази у сфері діяльності ВККС України». Аналіз подальших років функціонування ВККС України свідчить про актуалізацію реформ в організації та діяльності ВККС України та відсутність стабільності в її роботі. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне виокремлення четвертого етапу у розвитку ВККС України, а саме – період інституційної трансформації ВККС України. В рамках цього етапу вбачається можливим виокремлення таких підперіодів:

а) період функціонального переосмислення діяльності ВККС України, що тривав з 2014 р. по 2019 р., та пов'язаний з прийняття Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» 2014 р., формуванням нового складу ВККС України, закріпленням оновленого правового статусу Комісії у Законі «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р.;

б) період інституційної паузи у діяльності ВККС України, що тривав з 2019 р. по 2023 р., та пов'язаний з прийняття Закону від 16.10.2019 р., яким припинено повноваження чинного складу ВККС України, що призвело до посилення кадрової кризи та зростання навантаження на суддів;

в) період відновлення діяльності та запуск реформованої ВККС України, що триває з 2023 – по сьогодні.

Висновки. Вища кваліфікаційна комісія суддів України є ключовим елементом системи суддівського врядування, що відіграє центральну роль у формуванні та оновленні суддівського корпусу, забезпечуючи кадрову стабільність у системі судоустрою. Досвід останніх років показує, що безперервність її роботи має принципове значення для кадрового забезпечення судової системи. Виокремлення четвертого етапу розвитку ВККС України – періоду інституційної трансформації – дозволяє глибше осмислити роль та значення ВККС України роль у контексті судової реформи.

Список використаних джерел:

1. Віхров В., Казакевич П. До історії становлення інституту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2013. № 3. С. 4.
2. Пушкар С. І. Роль Вищої ради правосуддя у забезпеченні незалежності судової влади : дис...доктора філос. Одеса, 2023. 263 с.
3. Припинення повноважень членів ВККСУ: за 3,5 роки кількість нерозглянутих справ збільшилася на третину до 873 тисяч. *Вебсайт Рахункової палати*. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1623>
4. Перші 100 днів роботи нового складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/opys_do_prezentaciyi.pdf
5. Облік посад суддів. *Вебсайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. URL: <https://vkksu.gov.ua/oblik>
6. Без реагування ВККС кадрова криза в Одеському та інших апеляційних судах загрожує зупинкою правосуддя – звернення. *Судово-юридична газета*. 11.05.2025 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/330505-bez-reagirovaniya-vkks-kadrovyy-kризis-v-odesskom-i-drugikh-apellyatsionnykh-sudakh-grozit-ostanovkoj-pravosudiya-obraschenie>
7. Кадрова криза та оптимізація місцевих загальних судів: виклики судової системи наступних трьох років. *Liga Zakon*. 27.05.2025 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/236565_kadrova-kрiza-ta-optimzatsiya-mstsevikh-zagalnikh-sudv-vikliki-sudovo-sistemi-nastupnikh-trokh-rokv

Дата надходження статті до редакції: 26.06.2025

Дата затвердження статті до друку: 15.07.2025

Дата публікації статті: 03.10.2025